ISSN 0258-2279 LITERATOR 12 No. 1 April 1991

Godfrey Meintjes

Dirk Ligter as versetfiguur

Abstract

The Dirk Ligter texts in the oeuvre of Boerneef form a transtextual unit as a result of which a Dirk Ligter code is generated and consequently the Dirk Ligter texts become increasingly more duplicitous when read in the transtextual context of the volume *Boplaas* as a whole. In this oeuvre the emphasis is not on "well-made" units but rather on the process of activating signs which gradually become part of a Boplaas code. This code becomes a sign of an ethos which, in turn, signifies an existential space. An analysis of the epical elements figure, space, time and events reveals how Dirk Ligter is portrayed as a clown, an artist, and as man on earth. In addition to becoming a representative of the so-called coloured people of Boplaas, he is, first and foremost, presented in the text as a resistance figure.

1. Inleiding

In die Boerneef-oeuvre verwys die volgende prosatekste spesifiek na die figuur Dirk Ligter: "Dirk Ligter" asook "Dirk Ligter - die nimlike hy" in *Boplaas* (1938) en "Dirk Ligter - nog altyd die nimlike hy" in *Van my kontrei* (1938). In die bundel *Teen die helling* (1956) verskyn drie verse wat na dieselfde figuur verwys naamlik "Dirk Ligter I", "Dirk Ligter II" en "Dirk Ligter III". In die bespreking wat volg, sal daar aangetoon word dat hierdie Dirk Ligter-tekste 'n eenheid vorm as gevolg waarvan daar in die prosa van Boerneef 'n Dirk Ligter-kode tot stand kom. Die bestaan van hierdie kode dui aan dat die *Boplaas-tekste* 'n veel ryker betekenislading verkry indien die tekste nie in isolasie nie, maar in samehang met ander Boerneef-tekste gelees word. In die prosa van Boerneef gaan dit nie in die eerste plek om afgeronde tekseenhede nie, maar veel eerder om die aktivering van tekens wat gaandeweg onderdele word van 'n Boplaas-kode. Dié kode word op sy beurt weer teken van 'n etos en dié etos be-teken op sy beurt weer 'n eksistensiële ruimte.

Elkeen van die Dirk Ligter-tekste bied slegs, om met Roman Ingarden (1960:270 e.v.) saam te praat, "schematische Ansichten" en die hiate tussen die teksgedeeltes moet deur die dekodeerder van die tekste self ingevul word. Oor dié soort oop plekke in literêre tekste sê Wolfgang Iser (1980:112) die volgende: "The threads of the plot are suddenly broken off, or continued in unexpected directions." Die bespreking hieronder sal aantoon hoe daar uiteindelik 'n Dirk Ligter-kode tot stand kom wat uit verskillende teksgedeeltes opgebou word. Bó en behalwe bogenoemde proses van transtekstuele samehang tussen die Dirk Ligter-tekste, word ander buite-litêrere tekste en kodes, byvoorbeeld die omringende kultuurkode en die politiekkode, binne-in die Dirk Ligter-tekste geaktiveer. Die volgende uitspraak van Kristeva (1969:52) is in hierdie verband ter sake: "Die...teks is 'n permutasie van tekste, 'n intertekstualiteit: binne die ruimte van die teks deurkruis en neutraliseer

verskeie uitings, gehaal uit ander tekste, mekaar" (my vertaling - W.G.M.). Op dié wyse word die teks 'n inlegwerk van aanhalings. Met verwysing na Kristeva, beskryf Feral (1978:273) hierdie proses soos volg:

> For Kristeva, the text is, not the mere "sum of structures" that a certain kind of formalism sees it as being, but rather a device "appareil", a practice whose "semantic components ... open up to volume as they establish relationships via the structured surface with the infinite "translinguistic practice". These semantic components taken from various networks of the text, refer beyond it to the other texts - to those which constitute historical memory and which inscribe the present discourse in the social and historical continuum to which it relates dialectically. According to Kristeva's terminology such a relational network is called "intertextuality", a concept which replaces the inter-subjectivity of earlier theories and stresses the fact that a given text always constitutes a kind of mosaic of quotations, that it is an abstraction and a transformation of others.

Uit die bespreking wat volg, sal dit duidelik blyk dat die struktuur van die Dirk Ligter-tekste self die dekodeerder dwing om die sistematiese kode-eenheid tussen die tekste te konstrueer. Volgens Iser (1972a:8) bepaal die teks die leser: "Der implizite Leser meint den im text vorgezeichneten Aktcharacter des Lesens." Segers (1978:15) stel dit weer soos volg: "Men zou kunnen zeggen dat de impliciete lezer de lezersrol is die in de tekst zelf besloten ligt." Die rol van die dekodeerder word deur Iser (1972b:285) soos volg beskryf: "Thus, whenever the flow is interrupted and we are led off in unexpected directions, the opportunity is given to us to bring into play our own faculty for establishing connections - for filling in gaps left by the text itself." Op dié wyse, sal die bespreking aantoon, word die Dirk Ligter-tekste, in die taal van Eco (1979:9) "oop" tekste wat gebruik wil wees "...as the text wants you to use it".

In 'n opstel onder die opskrif "Die mitologisering van Dirk Ligter" beweer Hennie Aucamp (1987:22) dat Dirk Ligter wel bestaan het. Volgens hom sou daar 'n foto en 'n skets van dié legendariese skaapsteler-musiekmaker van die Bokkeveld bestaan. Aucamp voer aan dat daar in die werk van Boerneef 'n mitologisering van die Dirk Ligter-gegewe plaasvind. Die volks-legendariese *fabula* (Shukman & O'Toole 1977:16) ten opsigte van Dirk Ligter word dus hier, om met ouer Russiese formaliste saam te praat, in literêre tekste getransponeer tot 'n geheel nuwe *sjuzet* (Shukman & O'Toole 1977:16) en só kom, soos hier aangetoon sal word, 'n geheel nuwe kode tot stand waarvan die betekenis nie op historiese feite nie, maar wel op die transtekstuele samehang berus.

Die eerste Dirk Ligter-teks bestaan uit ses flitse waarin Dirk Ligter belig word. Die verteller vertel in die eerste twee flitse van twee ontmoetings wat hy self met Dirk gehad het. Die ander vier flitse of, soos Aucamp hulle noem, "episodes" (1987:25) bestaan uit gedramatiseerde aanbiedings van Dirk Ligter-petaljes. Die eerste vertelling gaan oor hoe hy die eerste keer met Dirk kennis gemaak het toe Dirk op 'n koue middag ewe onverwags in die seephuisie verskyn het: "Hoe hy by die kwaai plaashonde verby gekom het, weet ek nie, maar sommerso geruisloos het hy plotseling in die deur verskyn" (bl. 49).[1] "Hy het 'n swart baadjie en 'n valerige broek aan, en 'n wit hemp. Sy hoed is aan die regterkant opgetoon, en 'n mooi, groot, wit volstruisveer bewe by die hoedband uit" (bl. 49). In die tweede episode in hierdie teks vertel die verteller hoe hy en sy oom een keer Dirk Ligter langs die pad gekry het toe hulle te perd gery het, en by dié geleentheid het Dirk ewe gemaklik saam met die perde gedraf en boonop nog op sy ghitaar gespeel. Die verteller en sy oom kon dit nie verstaan nie: "'Hy het gepraat van paljas gooi', sê oom Willie, 'en 'n mens sou byna dink dat daar iets van waar moet wees'" (bl. 52).

[1] Bladsynommers tussen hakies ná aanhalings uit Boerneef-prosatekste verwys na Boerneef 1979.

In die oorblywende vier gedramatiseerde gedeeltes word vertel hoe Dirk skaap gesteel het, die polisie uitoorlê het, by geleentheid hom aan die polisie oorgegee het en daarop aangedring het om sy straf uit te dien, ensovoorts. Maar, uiteindelik word hy tog in dié vertellings as die wenner voorgestel en die teks eindig met die volgende woorde: "'Ons sal hom nooit in die hande kry nie. Laat hom in sy verstand loop'" (bl. 61).

In die tweede teks, "Dirk Ligter - die nimlike hy" is vermoedelik dieselfde verteller as in die vorige teks aan die woord, want die verteller sê pertinent dat hy vantevore oor Dirk Ligter geskryf het: "Toe ek laas geskryf het dat ek hom net twee maal gesien het,..." (bl. 61). In hierdie teks vertel hy van die "voorreg" (bl. 61) wat hy gehad het om weer met Dirk Ligter te gesels. Die verteller en sy broer het Dirk op 'n Karooplaas waar hy skaap opgepas het, gaan besoek. Die vertelling handel grotendeels oor dié besoek aan Dirk Ligter en die teks eindig met die volgende woorde: "'Dan is dit nou eintlik Dirk Ligter', praat Frans so half alleen-alleen. 'Dis die nimlike hy' antwoord ek" (bl. 67).

Die derde Dirk Ligter-teks: "Dirk Ligter - nog altyd die nimlike hy" (bl. 190) verteenwoordig 'n belangrike wending in die werk van Boerneef. In die tekste in die *Boplaas-bundel* is daar tot dusver telkens 'n verteller aan die woord wat aan 'n aangesprokene in die teks iets vertel. In hierdie teks egter is Dirk Ligter, die onderwerp van die teks, sélf die aangesprokene en in die teks ontstaan 'n gesprek tussen die verteller en Dirk Ligter. Die teks begin soos volg: "Dirk Ligter! Baas-kitaarslaner, alleruithalerste hardloper, oulike skaapsteler, wie se gelyke die Noordweste seker nooit weer sal ken nie! Dirk Ligter!" (bl. 190) en op bladsy 192 sê die verteller van Dirk Ligter: "'Maar nou is jy in die stad en nou wil ek met jou gesels,..." en die teks sluit af met dié woorde van Dirk Ligter: "'Miskien ontmoet ons weer eendag op die Kroovlak. Of ek nou dood is of te nie. Daar sal ammelee vir ons 'n plekkie wees'" (bl. 194).

2. Die vertelsituasie

In die eerste Dirk Ligter-teks begin 'n verteller 'n relaas deur te sê: "In my kinderdae was Dirk Ligter se naam berug, ook beroemd in ons hele distrik en omliggende distrikte" (bl. 48). Daarna word in die eerste persoon vertel van 'n eerste ontmoeting met Dirk Ligter. Die tweede deel van die teks begin só: "'n Paar maande na my eerste ontmoeting met Dirk Ligter, ry oom Willie Ta en ek Sederberge toe" (bl. 49) en dan word vertel hoe Dirk Ligter saam met die perde gedraf het. In die lig van die onmiddellik voorafgaande tekste in die bundel is daar geen rede om te vermoed dat die verteller iemand anders as die verteller in die voorafgaande tekste is nie. Dis nog steeds Sakman wat aan die woord is en hy wend hom skynbaar nog steeds tot 'n eksplisiete aangesprokene. Die aanduidings is dus dat die perspektief wat in die voorafgaande tekste tot stand gekom het, gehandhaaf sal word.

Net na dié vertelling in die eerste teks volg die vertelling van 'n viertal staaltjies uit die lewe van Dirk Ligter. Alhoewel hierdie staaltjies gedramatiseer is, praat Dirk Ligter bloot soos 'n marionet en word hy nooit die "fokalisator" (Genette 1980:189 e.v.) in die teks nie. Die funksie van dié prosedure sal later in hierdie bespreking aangetoon word.

Die gemoedelike plaasverteller wat in geselstrant voortvertel ("Ek het Dirk net twee maal gesien, soos ek gesê het". bl. 52), bied Dirk Ligter in dié teks aan as 'n interessante figuur oor wie daar baie "verhaaltjies" (bl. 52) bestaan. Tog, as gevolg van die verwikkelde

kodesisteem wat alreeds in die voorafgaande tekste tot stand gekom het, en op grond van die transtekstuele aard van die voorafgaande *Boplaas*-tekste, sou die dekodeerder kon vermoed dat alles, weer eens, nie so eenvoudig hoef te wees as wat dit met die eerste oogopslag mag lyk nie. Die tweede Dirk Ligter-teks "Dirk Ligter - die nimlike hy", bevestig hierdie vermoede. 'n Beduidende perspektiefverskuiwing vind hier plaas: nie net word daar nie weer na die negatiewe aspekte van Dirk Ligter verwys nie, maar die hele benadering tot die vertelstof verander. Die voorafgaande tekste was skynbaar "vertellings". In "Oor Swartrug" word gesê: "Moontlik sal my herinnerinkies jou verveel..." (bl. 28) en "'n Maer jaar" begin letterlik só: "Ek het jou laas *vertel* van een van die mooi jare op Kafferskraal in die Karoo..." (bl. 34) (my kursivering - W.G.M.). Die huidige teks begin egter só: "'n Tydjie gelede het ek Dirk Ligter weer 'n slag in lewende lywe aanskou. Toe ek laas *geskryf* het dat ek hom net twee maal gesien het, het ek nooit kon droom dat die voorreg my te beurt sou val om met hom te gesels nie" (bl. 61) (my kursivering - W.G.M.). Skielik word die onmiddellik voorafgaande teks hier in 'n ander lig gestel en daarmee saam, moontlik, ál die voorafgaande tekste. Die eerste Dirk Ligter-teks was 'n geskrif; 'n bewustelik geskrewe aanbod en dus is die tweede Dirk Ligter-teks moontlik óók só 'n skrifmaaksel. Hier word nou spesifiek klem gelê op die feit dat die *Boplaas*-tekste bewustelik gekomponeerde kodesisteme is en alles wat in die tekste aktief is, fungeer as tekens. Die teks(te) word dus spesifiek as literêre komposisies aangebied.

Dié aspek van hierdie tekste ondersteun die bewering wat vroeër in die inleiding tot hierdie bespreking gemaak is, naamlik dat die *Boplaas*-tekste die dekodeerder dwing om die tekste as "oop" tekste te gebruik.

'n Noemenswaardige narratiewe aanpassing vind hier plaas. Deurdat die verteller spesifiek daarna verwys dat hy al vantevore oor Dirk Ligter "geskryf" (bl. 61) het, vervloei die verteller en die instansie wat Chatman die "implied author" (1978: 151) noem. Hierdeur verskuif die aksent nou vanaf die *fabula* na die *sjuzet*. Die teks ás teks word nou geaksentueer en daar ontstaan die moontlikheid van 'n teks-eksperiment in hierdie ooglopende skrif-aanbod van 'n ontmoeting met Dirk Ligter.

Dié moontlikheid word in die derde Dirk Ligter-teks, "Dirk Ligter - nog altyd die nimlike hy" (bl. 190) voltrek. Dirk Ligter self is die aangesprokene in hierdie teks. Alreeds in die tweede paragraaf sê die verteller/implisiete outeur die volgende: "Ek wonder of jy weet dat ek al vantevore oor jou geskrywe het..." (bl. 190). Op bladsy 192 word dit finaal uitgespel dat hier nie sprake van 'n reële situasie of 'n mimetiese weergawe van 'n ware situasie is nie. Alles is hier teks: die verteller skep homself nou in die dramatiese weergawe van 'n verbeelde en ver-beelde ontmoeting met Dirk Ligter: "Maar nou is jy in die stad, en nou wil ek met jou gesels, al is dit dan op 'n afstand. Al sien ons mekaar nie, ons kan tog 'n paar woorde wissel. En ons moet maar die kans waarneem, want 'n mens weet nooit nie" (bl. 192) en onmiddellik hierna volg die gedramatiseerde weergawe van 'n verbeelde ontmoeting tussen die verteller en Dirk. En aangesien die teks hier spesifiek 'n teksaanbod is, word Dirk Ligter, die figuur in dié teks, per definisie bloot teken binne 'n kode.

3. Die figure

3.1 Inleiding

"Dirk Ligter" is die heel eerste teks in die *Boplaas*-bundel (en dus ook die eerste teks in die Boerneef-oeuvre) waarvan die titel na die naam van 'n personasie verwys. Die prosa-titel self vestig dus die aandag op die figuur as narratiewe element.

Die dekodeerder van die teks sou dus kon verwag dat dit in dié teks primêr om die gestaltegewing van die karakter Dirk Ligter sal gaan. In die prosa van Boerneef word personasies geaktiveer wat nie poog om volledige karakters te wees nie. Veel eerder is hierdie personasies figure wat eintlik onpersoonlike netwerke van simbole is. Weinsheimer (1979:195) formuleer die semiotiese beskouing van die figuur soos volg:

> Under the aegis of semiotic criticism, characters lose their privilege, their central status, and their definition. This does not mean that they are metamorphosed into inanimate things (a la Robbe-Grillet) or reduced to actants (a la Todorov) but that they are textualized. As segments of a closed text characters at most are patterns of recurrence, motifs which are continually recontextualized into other motifs. In semiotic criticism, characters dissolve.

Die Dirk Ligter-tekste aksentueer die feit dat die figuur Dirk Ligter 'n getekstualiseerde entiteit is. Reeds in die tweede teks word dit duidelik gestel dat daar in die vorige teks óór Dirk geskryf is: "Toe ek laas geskryf het dat ek hom net twee maal gesien het, het ek nooit kon droom dat die voorreg my te beurt sou val om weer met hom te gesels nie" (bl. 61). Dus: hier word dit duidelik gestel dat Dirk Ligter, afgesien daarvan of hy 'n historiese persoonlikheid (in die taal van Hamon (1977:122) 'n referensiële karakter) was, hy in die Boerneef-oeuvre eintlik nét in die narratiewe ruimte (die teks) bestaan. Die derde teks "Dirk Ligter - nog altyd die nimlike hy", beklemtoon die tekstuele aard van die figuur nog duideliker. Hy word hier inderdaad as 'n voorstelling, 'n gewaande, gefiksionaliseerde figuur aangebied. Net voor die gesprek tussen die verteller en Dirk begin, beklemtoon die teks self dat hier 'n narratiewe ruimte met 'n getekstualiseerde Dirk Ligter-figuur geproduseer word: "Maar nou is jy in die stad, en ek wil met jou gesels, al is dit dan op 'n afstand. Al sien ons mekaar nie, ons kan tog 'n paar woorde wissel. En ons moet die kans waarneem, want 'n mens weet nooit nie" (bl. 192).

Die figuur word dus hier vrygemaak van alle realistiese eise wat daaraan gestel kan word en Dirk Ligter kan nou vryelik as tekendraende entiteit fungeer. Hieronder sal aangetoon word wat Dirk Ligter, onder andere, be-teken en hoe hy vroeëre tekens in die Boplaas-kode eggo en resoneer.

In die *Boplaas*-bundel skep die figure, gebeure en tyd 'n Boplaas-ruimte wat beeld van 'n etos word. Hier sal nou aangevoer word dat Dirk Ligter juis ook, as figuur, die skepper van 'n Boplaas-ruimte is. Aucamp (1987:26) stel dit so:

> Dirk as vergroeid met sy omgewing, 'n soort verlengstuk daarvan, kom ook ter sprake. Hy peul by pypsteelbosse uit; hy raak weg tussen kranse en klowe; en 'n konstabel sê (p. 62): "Dit sal my nie verwonder as hy vandag in Ribbokspoort vir ons van die krans af lê en kyk nie!"

As produk ván die ruimte wys die figuur dus uit ná die Boplaas-ruimte en word op dié wyse 'n etosskeppende teken.

Die figuur Dirk Ligter sluit duidelik aan by die naamkode wat vroeg in die bundel geaktiveer word. Alreeds in die heel eerste teks in die bundel, naamlik "Boplaas", ontstaan hierdie naamkode wat op sigself 'n kode vorm wat 'n beeld van die Boplaas-bestel skep. So wys sommige van die benamings in "Boplaas" uit na die patriargaal-feodale bestel waar naam en mens en (grond)-besitting tot 'n eenheid vergroei. Die volgende is voorbeelde: "oom Izak Boplaas", "oubaas Izak Boplaasgoed", "baas Karel Boplaas" (bl. 22).

Ten spyte van die reeds genoemde vergroeidheid van Dirk Ligter en die Boplaas-ruimte, word sy verband met die ruimte nie op dieselfde manier as Izak Boplaas s'n aangedui nie. Juis dít is milieuskeppend, want die Boplaas-gemeenskap sou Dirk se eenheid met sy omgewing anders ervaar het omdat hy, synde 'n sogenaamde gekleurde, binne die Boplaas-etos geen aanspraak op grondbesit kon maak nie. En meer nog, sy naam, veral die van, sluit veel duideliker aan by 'n ander naamkode: "Pensverniel" (bl. 33); "Ouram" (bl. 45); "Andries Harlekyn" (bl. 460). Die naamkode onderskei dus tussen twee "klasse" Boplaas-figure en verwys spesifiek na een deel van die Boplaas-bevolking.

Die naam Dirk Ligter self, soos inderdaad ook die ander name van die gekleurdes van Boplaas, word 'n teken wat meewerk om die spesifieke sosiale opset in die Boplaas-milieu te verbeeld en die naamkode be-teken 'n hele stel sosiale gegewens.

Dirk Ligter se naam verbind hom egter nie net met die kode van die nie-(grond)-besitters en dus, per definisie, die nie-wittes nie, maar die besondere naam verbind hom ook met die harlekynkode waarna reeds hierbo verwys is. In "Oor Swartrug" is dit Pensverniel wat, soos die tradisionele hofnar, die mense rondom hom met sy kaskenades vermaak (bl. 33). Maar Pensverniel stel die baas/Klaas-verhouding, en so ook die swart/wit-situasie, aan die orde terwyl hy terselfdertyd beeld van die mens word.

Ouram in die teks "Gerwe-ry en trap" behoort ook tot die harlekyn-kode. Sy drinkspreuk word onder andere 'n teken van sosiale konflik en juis deur middel van sy gedig word andere aan die kaak gestel:

> Ik ben Johannes Jakobus
> die sindelinghaan
> onder in die ghroetes
> van Namakwalaan
> die ho-palieters en die daarlemieters en die taarlietaners.
> Anderkant die rant
> sit 'n ou predikant
> met sy hoed in die hand
> en sy binnegoed is aan die brand!
> (bl. 45)

In die Dirk Ligter-tekste tree ook Dirk as 'n harlekyn op. Sonder dat diegene rondom hom dit altyd agterkom, dryf hy met hulle die spot en terselfdertyd lewer hy kommentaar op die Boplaas-bestel waar alles by die grasie van die "baas" bestaan en gebeur.

Hieronder sal aangetoon word wat die semiotiese duiding van die Dirk Ligter-figuur, onder andere, sou kon wees. Hierdie tekste is juis nie gemoeid met 'n historiese Dirk Ligter nie, maar met Dirk Ligter as betekenisdraer. In dié opsig tree Dirk op as 'n soort informasiebron of spreekbuis. Om hierdie "flikkeringe van betekenis" (Barthes, 1975:19) na te speur, sal die teks as 'n geheelkode ondersoek moet word: "Het personage wordt dan niet op zichtself beschouwt, maar gerelateerd aan het hele teksmateriaal" (Bal, 1979:7).

3.2 Dirk Ligter as verteenwoordiger van die gekleurde bevolking van die Boplaas-kontrei

Die blote teenwoordigheid van Dirk Ligter in die Dirk Ligter-tekste be-teken 'n spesifieke soort Boplaas-milieu. Boplaas is 'n ruimte waarin daar twee soorte mense is. Dié groepering het 'n duidelike kleur-basis. Dirk Ligter be-teken die lot en posisie van al die gekleurdes in hierdie bestel.

Alhoewel hy "...al naby die veertig jaar oud moes gewees het" (bl. 49) is onderdanigheid teenoor die blankes sy onderhandelings- en oorlewingstrategie: "'Agtermiddag-sê my baas, en ok so my kleinbasie'" (bl. 49). Dié onderdanigheid word selfs deur die sintaksis weerspieël waar die gebruiklike anaforiese voornaamwoord deur 'n herhaling van die onderwerpsnaamwoord vervang word: "'Hoe sal *die baas* dan nou dink ek is hy?'" (bl. 53) (my kursivering - W.G.M.). Voorts word daar na hom verwys as 'n "jong" (bl. 50) en op bladsy 53 word hy selfs as "...my jong" aangespreek. In hierdie verband sal die gebruik van die besitlike voornaamwoord "my" op sy beste op 'n paternalistiese verhouding dui.

In só 'n paternalisties-feodale opset sal Dirk - en diegene wat hy verteenwoordig - hoogstens voorregte, maar slegs beperkte geleenthede en regte hê. Die blankes in hierdie bestel word nooit as "die blankes" of "wittes" of wat ook al gekategoriseer nie, maar in die eerste teks kom die benoeming "Hotnot" tien keer voor. Of die benoeming "Hotnot" nou vir die mense van die Boplaas-etos pejoratiewe konnotasies sou gehad het of nie, is daar met dié benoeming 'n onderskeid tussen klasse of groepe binne die bestel getref.

Dirk, ten spyte daarvan dat hy 'n soort gemitologiseerde figuur is, word konsekwent op 'n paternalistiese wyse behandel. Tant Wiesie sê byvoorbeeld in sy guns dat hy fluks en "...altyd so beleef" (bl. 56) was. Wanneer die verteller en sy broer by Dirk gaan besoek aflê in die veld, is sy optrede dié van 'n mindere binne die sosiale bestel:

> "Middagsê my grootbaas" groet hy vriendelik. Die hoed met die volstruisveer op veeg-veeg op die grond soos die ou hom met 'n deftige swaai afhaal. "Hoe gaan dit nog? Maar ek sê, dit gebeur darem nie elke dag dat duisbase vir Dirk Ligter in die veld kom kuier nie. Ek is nie min bly nie. Geselskap is hier maar skaars, en ek is 'n Hotnot wat graag gesels. Sit, Basies. Ek is juis die skaapribbetjie aan die braai, soos julle kan sien. Hier is genoeg om vir julle elkeen 'n happie af te knyp, my base" (bl. 63).

Selfs, aan die einde van Dirk se lewe, wanneer die verteller hom gaan opsoek, maak die verteller se taal seker dat hy sy mindere posisie sal onthou: "'Nouja, daardie jong duisbaas op Wiedam se rug was ek'" (bl. 190) en net daarna: "'Een van daardie jong base was ek'" (bl. 190).

Dirk is 'n flukse "jong" en 'n onderdanige en vriendelike mens. Hy "ken sy plek" binne die bestel. En daarom sou selfs die boere se toegeeflikheid teenoor hom as 'n vorm van paternalisme beskou kon word.

In die voorafgaande tekste in die bundel word dit duidelik dat die gekleurde bevolking van die Boplaas-wêreld meestal onderdanige knegte is. Dit was wat die bestel van hulle verwag het. Dirk Ligter versterk nou hierdie kode van sosiaal minderes.

Juis hierdie rasgebonde sosiale stratifikasie wat in die Dirk Ligter-tekste verbeeld word, beteken ook 'n kode van spanning. In hierdie opsig is die rassistiese terminologie juis ver-

helderend ten opsigte van die karakter van die betrokke etos. In sy voorwoord tot die versamelde prosa van Boerneef sê Scholtz (1979:2) die volgende: "Ek het niks wesenliks aan Boerneef se taal verander nie. Ek het ... woorde soos 'kleinmeid' en 'meire' en 'volk' en 'pitkop' gehou soos hulle destyds was. Dit sal 'n volkome vervalsing van die sosiale beeld afgegee het as ek hierdie aanpassings sou maak." Hieronder sal aangetoon word dat die teenwoordigheid van hierdie rassistiese terminologie, op paradoksale wyse, die anti-rassistiese strekking van die tekste moontlik maak. Die volgende uitspraak van Scholtz (bl. 2) in die voorwoord skep egter die indruk van 'n naïewe geromantiseerde rasse-harmonie op Boplaas: "... die hele plaassamelewing by Boerneef is een van mense wat soos mense saamleef, in dié mate van harmonie wat dit enige mensegroep gegun word om saam te leef". Hierdie analise sal aantoon dat die harmonie wat op sterk sosialisering van relatiewe sosiale posisies berus, slegs oppervlakkig van aard is. Rassespanning in hierdie tekste word juis deur die oënskynlik opgeruimde en sorgvrye Dirk Ligter be-teken en so word die konflikkode wat vroeër in die bundel alreeds aangevoor word, verder uitgebrei.

Ten opsigte van hierdie rassespanning in die Dirk Ligter-tekste sê Etienne van Heerden (1987:76) die volgende:

> Scholtz se besluit om die tekste in Boerneef se *Boerneef: Versamelde prosa* nie te suiwer nie, het verseker dat van die nuanses rondom benoemingspatrone, wat in Boerneef se werke nie so romanties-onskuldig is as wat Scholtz in sy voorwoord wil voorgee nie, behoue bly. Die personasie Dirk Ligter sou veel armer gewees het as hy nie die spel kon speel met die stereotipe benoeming waaruit hy telkens ontsnap nie. Juis in dié optrede is daar, weliswaar verskans met humor en 'n soort streeksgebonde verdraagsaamheid, opstand teen die oënskynlike harmonie van die plaaswêreld, soos Scholtz dit noem. En daar sal wel aangetoon kan word dat daar rassisme in dié teks is, maar dit is 'n getemperde rassisme; anders as dié in "Blits, Tromp en kompanjie", enersyds weens die genoemde streekshumor wat so eie is aan die werk van Boerneef, of die gemoedelik lokale realisme as 'n mens Van Wyk Louw se term wil gebruik, maar andersyds ook omdat die "gekleurdes" in dié tekste volledig in feodale patrone opgeneem is, in teenstelling met die Trekkerverhaal waar die swartman se ontnoemingshandeling gerugsteun kon word deur sy eie opperhoofskap en sy besit van grondgebied. Rassisme dus enersyds meer verteerbaar, en andersyds miskien benouender en meer finaal.

Hierdie bespreking sal aantoon dat Van Heerden (1987:76) gelyk het wanneer hy beweer dat die harmonie wat volgens Scholtz in die Boplaaswêreld sou bestaan, slegs "oënskynlik" is. Wanneer hy egter sê: "Rassisme dus enersyds meer verteerbaar, en andersyds miskien benouender en meer finaal" (76), is dit nie duidelik of die kommentaar slaan op die rassisme soos uitgebeeld binne die Boplaas-ruimte of op die rassistiese inslag van die Dirk Ligter-teks as geheel nie. Hier sal aangevoer word dat die Dirk Ligter-tekste as geheel beoordeel, 'n beeld skep van rassedisharmonie wat uit rassisme spruit. Op dié wyse word juis die rassistiese tekens in die teks onderdele van 'n verweefde kodesisteem wat die onderdrukte Dirk Ligter 'n opstandsfiguur maak.

3.3 Dirk Ligter as opstandeling

Sowel Aucamp as Van Heerden noem die moontlikheid dat Dirk Ligter 'n opstandsfiguur sou kon wees. Aucamp (1987:24) stel dit so:

> Juis laasgenoemde trek, die vermoë om te besluit oor eie lot, verleen aan Dirk Ligter iets geheimsinnigs, maar ook iets "polities". Dirk Ligter as versetfiguur, 'n soort Tyl Uilspieël op eie bodem. Navorsing mag die suggesties as vergesog bewys, maar ewe moontlik as waarskynlik.

En Van Heerden (1987:71) formuleer dieselfde gedagte soos volg:

> Die vraag is egter of 'n ondersoek na benoemings- en ontnoemingspatrone in die teks nie sal aantoon dat daar agter die "maklike" harmonie, die gelate aanvaarding van benoemde status en aard, ook 'n soort opstand is by die benoemdes soos in die geval van Mapele en Pens nie. Is Scholtz nie besig om die Boerneefwêreld te romantiseer nie?.

Hierdie hipoteses van Van Heerden en Aucamp word inderdaad deur die tekste ondersteun.

In die voorafgaande *Boplaas*-prosatekste is die versgedeeltes ingebed in die tekste telkens funksioneel van aard. Weer eens is dit hier die geval. Die volgende liedjie van Dirk Ligter kom voor in die eerste teks (bl. 60) en weer in "Dirk Ligter - nog altyd die nimlike hy" (bl. 190):

> Al slaan my ma my neer
> as ek opstaan dan loop ek weer (bl. 60).

Aucamp (1987:28) noem hierdie liedjie 'n "opstandingslied". Behalwe die verwysing na 'n opstanding kan hier egter ook sprake van opstand wees. Só gelees, word die liedjie 'n strydlied en selfs 'n soort credo. Die feit dat die persoon wat hom hier kortwiek juis sy ma is, is hoogs funksioneel gesien in die lig van 'n hele gemeenskap wat gesosialiseer is om opstand as ongeoorloof te sien.

Hier ontstaan nou 'n kode van opstand. Elke keer word die opstand teen diegene wat die mag besit met 'n opstandslied besweer. Wanneer Dirk die konstabel, simbool van die sosiale gesagsorde, uittart, en die konstabel se perd moeg draf, hef hy juis 'n uitlokkende liedjie aan waarin die perd verkleineer word:

> Dis die wit perd van Calvinie
> hy loop maar hy kan nie sien nie
> dis die kolperd van Calvinie
> hy loop maar hy kan nie sien nie (bl. 59).

Hy word voorgestel as die uittarter van alle sosiale gesagstrukture. Hy is inderdaad 'n opstandeling wat almal ondermyn deur te lieg en te steel. En die teks laat hom telkens as die wenner uit die stryd tree. Die dekodeerder van die teks kan natuurlik die ironie van Dirk se optrede beter begryp as sy prooi self. Die volgende is maar een voorbeeld wanneer Dirk so ewe sarkasties sê: "'Luister nou my basies'" (bl. 66) en dan 'n liedjie begin sing wat so eindig: "'Victoria, Victoria, piere-wiere-wiet Jan Ariga'". Hier bestaan selfs die moontlikheid dat die "Victoria"-gedeelte inderdaad op oorwinning sou kon dui. Of die historiese Dirk Ligter hoegenaamd hierdie liedjie gesing het, is nie uit die teks agterhaalbaar nie. Wat hier van semiotiese belang is, is dat die tekstuele figuur Dirk Ligter dit wél sing. Dirk is hier bloot 'n teken binne 'n kodesisteem en daar is nie spesifieke aanduidings dat die teken Dirk van hierdie betekenismoontlikheid bewus is nie. Wat wel vas staan, is dat die teks hierdie betekenis as 'n moontlikheid aanbied.

By Dirk Ligter is daar duidelike manifestasies van verset teen die feodale bestel. Hy weier byvoorbeeld om permanent by 'n boer te werk:

> "Hoekom gaan verhuur jy jou nie by 'n baas nie? Dis 'n skande dat so 'n flukse jong soos jy, so baie in die tronk moet wees."

"Ja baas. Hoe sal ek nou sê? Ek verhuur my darem partykeer aan 'n duisbaas. Ek het eenslag byna 'n jaar lank by 'n boer in die Rôeveld gewerk, en die baas het my eersteklas gebehandel. Hoekom ek nie langer daar gebly het nie? Ja, dis nou 'n bietjie moeilik om te sê. Ek weet self nie, Baas" (bl. 58).

Wanneer hy skaap steel, gaan dit blykbaar eerder om steel as 'n simboliese selfbeskikkingsgebaar as bloot om kleindiefstal. Selfs Willemse, die konstabel, is hierdie mening toegedaan. Sy siening ten opsigte hiervan word in *erlebte Rede* (Kayser, 1951:145) in die teks geregistreer: "Sy gedagtes kan maar nie wegkom van die eienaardige jong wat hy hier aanja nie. 'n Gewone dief is hy nie dis 'n seker storie" (bl. 58). Dirk se verbete poging tot selfbeskikking strek selfs só ver dat hy by geleentheid daarop aandring om tronkstraf uit te dien, terwyl hy kwytskelding van sy straf aangebied word:

"Sal jy my belowe, Dirk, as ek die saak nie aangee nie, om dan hierdie streke van jou te laat staan? Kom gaan saam met my terug plaas toe."

"Ek is jammer, my Baas, maar ek moet eers my straf uitdien" (bl. 57).

Dirk Ligter se verset soos blykbaar ook die geval was in die lewe van die historiese Dirk Ligter, bly egter 'n persoonlike opstand. Die feit dat hy nie sy mede-onderdruktes tot 'n groter sosiale opstand organiseer of selfs aanmoedig nie, is juis 'n teken van die omvattende sosiaal-politieke struktuur waarbinne hulle hul bevind. So 'n georganiseerde opstand binne die spesifieke feodale struktuur sou eenvoudig onmoontlik wees. Die aard van Dirk Ligter se verset is dus tekenend van die politieke ruimte waarbinne hy hom bevind.

Die Dirk Ligter-tekste gee ook geen aanduiding van hoe ander gekleurdes in die Boplaasruimte ten opsigte van Dirk Ligter staan of, in die werklike lewe, gestaan het nie. Ook dít is hoogs tekenend ten opsigte van die betrokke ruimte. Soos hierbo aangetoon, word die vertelling deur 'n "baas" wat deel van die feodale magstruktuur is, aangebied. Die feodale afstand tussen heerser en onderdaan is hier van so 'n aard dat die wit verteller wat ook 'n figuur in die Boplaas-bestel is, eenvoudig nie daarvan sou geweet het as Dirk Ligter 'n soort politieke kultusfiguur was nie. Wat die historiese Dirk Ligter betref, noem Aucamp (1987:22) die volgende moontlikheid: "Die bruinmense van Ceres en die Sederberge en Calvinia mag 'n ander siening van Dirk Ligter hê, met 'n dimensie wat selfs as mistiek sou kon kwalifiseer as genoeg getuienis versamel kan word. Ek het met twee bruinmense gepraat wat Dirk geken het en by albei het 'n soort religieuse eerbied vir Dirk Ligter deurgeskemer" (1987:22).

Boonop is dit veiliger vir die bestel as Dirk Ligter as eksentrieke persoonlikheid eerder as politieke versetfiguur geïnterpreteer word. Vir die verteller bly hy die verbysterende nar: "...windmaker Hotnot se kind" (bl. 190).

Die Dirk Ligter-figuur in die Boerneef-prosatekste is dus nie 'n konvensionele politieke versetfiguur nie, maar toon veel eerder ooreenkomste met die *picaro* (Van Gorp, 1978:6). Aucamp (1978:24) noem in hierdie verband die moontlikheid van: "...'n soort Tyl Uilspieël op eie bodem".

Die *picaro*-figuur het sy ontstaan in die *novela picaresca* van die sestiende en sewentiende-eeuse Spaanse literatuur (Van Gorp, 1984:234). As *picaro*-figuur roep Dirk Ligter tekste op soos Le Sage se *The adventures of Gil Blas of Santillane* (1926), Defoe se *Moll Flanders* (1973) of selfs 'n moderne teks soos Günter Grass se *Die Blechtrommel* (1962).

Van Gorp karakteriseer die skelmfiguur soos volg: "De figuur die de picareske houding literaire gestalte geeft is de schelm; geen misdadiger, veeleer een marginale figuur, een outsider, een gelegenheidsdief die vaak evolueert tot een gewoontedief (1978:15). Volgens Van Gorp (1984:234) se *Lexicon van literaire termen* is die *picaro* 'n figuur wat hom met "...slimme streken - meestal ten koste van zijn meesters - in leven wist te houden".

In hierdie opsig is die ooreenkomste tussen Dirk en die *picaro* voor-die-hand-liggend. As skelm is Dirk: "'n Dief, ja, maar 'n dief wie se gelyke in ons wêreld seker nooit of maar selde geloop het" (bl. 48).

Soos die skelm *picaro* wat alles en almal vir die gek hou, is Dirk Ligter ook 'n vernuftige manipuleerder van sy situasie. Maar hier hou die ooglopende ooreenkomste met die *picaro*-figuur op. Dirk Ligter is juis nie 'n "sociale verschoppeling (anti-held)" (Van Gorp, 1984:234) nie. Hy dwing bewondering by almal af. Die "konstabel" (bl. 58) beskou hom nie as 'n gewone misdadiger nie en die verteller sê dit was 'n "voorreg" (bl. 61) om met hom te gesels. Op die betekenis van hierdie ooglopende verskille tussen Dirk Ligter en die tipiese *picaro* sal hieronder gewys word.

Daar is ook ander verskille tussen die tradisionele skelm-figuur en Dirk. In die skelmroman word die samelewing gewoonlik vanuit die kykhoek van die skelm bekyk. Hier, in die Dirk Ligter-tekste, is soos hierbo aangetoon, 'n duidelike wit feodale verteller aan die woord en sy siening van Dirk Ligter en die ruimte van Dirk Ligter word verwoord. Juis in die mate waarin Dirk Ligter nie 'n "verschoppeling" is nie wat bloot "scharrelt, zo goed en zo kwaad als het kan, wat rond van de ene meester naar de andere, vaak van slecht naar slechter" (Van Gorp, 1978:15) kan hy as versetfiguur fungeer. En, paradoksaal, in die mate waarin die teks nie Dirk se siening van die sosiaal-politieke situasie verwoord nie, be-teken dit juis die verteller-houding en dui dit die feodale opset aan. Soos in die geval van die *picaro* kan die samelewing "scherp beoordeeld en meteen veroordeeld wordt" (Van Gorp, 1984:15) maar dan, soos telkens in die prosa van Boerneef, geskied hierdie sosiale kommentaar by implikasie. Weer eens, die teks as geheel be-teken veel meer as wat die onderdele in isolasie kan beteken.

Alhoewel Dirk Ligter dus nie 'n politieke versetfiguur is wat hom daarop rig om die sosiale bestel te verander nie, verkry hy tog meer dimensies as waarop die skelm aanspraak kan maak. In hierdie opsig sê Van Gorp (1984:234) ten opsigte van die *picaro* die volgende: "Toch kan men niet van sociaal protest spreken: de picaro verzet zich immers niet tegen zijn toestand; hy probeert alleen zich er zo goed mogelijk doorheen te slaan". Dirk Ligter se verset bevat tog iets meer as 'n blote opportunistiese geskarrel. Hy tart die *establishment* bewustelik en met bravade: "'Kom, my konstawel-baas. Die son vat-vat al aan die krans. Ek wil nou end toe. Kom ons maak die laaste ou stukkie pad sommer gou-gou gedaan, wat'" (bl. 59) en daarna hardloop hy vooruit en wag vir die konstabel by die dorpsingang. As openlike sosiale ondermyner het hy 'n sekere bedingingsmag. Op sy oudag is daar 'n ooreenkoms tussen hom en die boer vir wie hy werk. Die boer gee vir hom ekstra vleis en in ruil daarvoor onderneem hy om nie te steel nie. In die sosiale stryd waarin hy verwikkel is, is hy altyd die wenner: "Dit sal my nie verwonder as hy vandag in Ribbokspoort vir ons van die krans af lê en kyk nie. En dan lag hy sweerlik vir ons twee wat hy so lekker kan droogsit. Ons sal hom nooit in die hande kry nie. Laat hom in sy verstand loop" (bl. 61).

Dirk se politieke duiding slaan egter nie net op sy onmiddellike ondermynende en uittar-tende bedrywighede nie. Dirk, ook ás opstandeling, vermoed dat hy op 'n manier in die

toekoms sal voortbestaan: "'Maar ek het mos so 'n gevoelentheid in my dat iets hier binnein my borskas langer sal leef as Dirk'" (bl. 193) en nadat hy nog 'n keer sy opstandsliedjie (bl. 194) aangehef het, word die teks só afgesluit: "'Of ek nou dood is of te nie. Daar sal ammelee vir ons 'n plekkie wees'" (bl. 194). Op hierdie wyse bevestig Dirk Ligter dat sy plek op die Karoovlaktes bevestig is en so maak hy vir altyd aanspraak op sy landgebied. Sy politieke duiding word later in die Dirk Ligter-poësie geëggo en verder uitgewerk.

Dirk se flambojante persoonlikheid, sy gulle vriendelikheid en sy sjarmante toegeneentheid tot die boere is alles instrumente in die hand van 'n mens wat eenvoudig sonder aarseling alles wat hy het in werking stel om die feodale ordesisteem te fnuik en om oor sy eie lot te besluit.

As randfiguur gaan Dirk Ligter se *outsiderskap* ver by die blote sosiale verset verby. Sy opstand is 'n persoonlike nee-sê vir die sosiale struktuur. Elke skaap wat hy steel, elke keer wat hy die polisie uitoorlê en veral ook elke keer wat hy hom self aan die polisie gaan oorgee, is dit eintlik 'n bevestiging van homself en 'n "nee"-sê vir die sisteem: "Hy het mos gesê hy laat hom af en toe vang as hy wil" (bl. 57). By geleentheid bevestig hy juis sy vryheid deur die vryheid wat hom aangebied word, van die hand te wys: "'Jy weet, Wiesie', sê oom Karl vir sy vrou toe hy die volgende aand tuis kom, 'dit spyt my waarlik dat die jong nou moet opgesluit word, maar ek het hom tog die kans gegee om saam huis toe te kom. Ek wonder regtig hoekom hy nie wou nie'" (bl. 57). In ruil vir dié vryheid moes Dirk 'n belofte aflê om sy "streke" (bl. 57) te laat staan. Juis daarvoor sien hy nie kans nie, want die hele aard van sy opstand is immers om oor sy eie lot te besluit.

As opstandeling laat hy nooit 'n geleentheid verbygaan om met vertoon en bravade sy meerderwaardigheid aan te kondig nie. Net nadat hy byvoorbeeld oom Gerrie vir die gek gehou het, begin sing hy, wat self soos die wind is, die volgende liedjie:

> As die wind so waai, waai
> soos hy nou daar waai, waai
> dan waai my jas, dan waai my jas
> in die taaibos vas, in die taaibos vas (bl. 55)

en aan die einde van die laaste Dirk Ligter-prosateks word dié opstand(ings)-lied weer deur hom aangehef.

Dirk ás opstandeling, as mens wat nie die sosiale orde aanvaar nie, word in dié tekste méér as blote versetfiguur. Juis as gevolg van sy verset word hy 'n betekenaar van 'n narratiewe ruimte. Op dié wyse demonstreer hy die aard van 'n etos waar daar vir 'n sekere groep, selfs vir diegene wat besonder bedeeld mag wees, weinig persoonlike vryheid en geleentheid binne die sisteem is.

4. Die transteksuele funksie van die Dirk Ligter-verse

Baie jare ná die verskyning van *Boplaas* (1938) en *Van my kontrei* (1938) verskyn *Teen die helling* (1956). Hierdie bundel is van kardinale belang vir die Dirk Ligter-kode, want hierin word drie verse "Dirk Ligter I", "Dirk Ligter II" en Dirk Ligter III" opgeneem. Hieronder sal aangetoon word hoe die verse transtekstuele verbande met die prosatekste aangaan. Wanneer die verskillende Dirk Ligter-tekste as onderdele van 'n dig-verweefde groter kodesisteem gedekodeer word, demonstreer en bevestig die verse dat die oeuvre van

Boerneef 'n dinamiese en ontwikkelende geheel vorm. Hierdie verse verruim die resonansieruimte van die Dirk Ligter-kode en bevestig betekenisse wat in die voorafgaande *Boplaas*-tekste gaktiveer is. Die blote boustof van die verse, naamlik die Dirk Ligter-mite, slaan die brug tussen dié verse en vorige prosatekste.

In die prosatekste is telkens 'n wit "duisbaas" aan die woord. Die Dirk Ligter-mite word deur sy persepsie gefiltreer. Hieruit ontstaan die spanning tussen hoe hy, die verteller, Dirk Ligter sien en voorstel en hoe die teks as geheelkode die Dirk Ligter-figuur aanbied. In die laaste teks "Dirk Ligter nog altyd die nimlike hy" word Dirk Ligter selfs ooglopend en bewustelik in die teks deur die verteller geskep. In skerp kontras met dié prosedure is Dirk Ligter deurgaans self aan die woord in die verse. Alhoewel die titels die implisiete outeur s'n is, is dit Dirk se verse; hy is die spreker in die verse en alles bestaan hier by sy grasie. Die eerste vers begin so: "Toe'k my kom kry toe slaan ek voet teen Hartbeesbank se steiltes" (bl. 495) en die aanhef van "Dirk Ligter II" klink so:

> Ek is die einste hy die nimlike Dirk
> die hartlamklong van Namakwaland (bl. 496).

In "Dirk Ligter III" sê hy weer eens: "My naam is Dirk Ligter die nimlike hy" (bl. 497).

In die prosatekste word in 'n groot mate óór en ván hom gepraat: "Maar solank 'n ryperd ligvoet kan trippel en sif en bossiestroop skud oor die lang ente paaie van Ceres en Clanwilliam en die Rôevelds-wêreld en Calvinie en Boesmanland, solank sal die mense van Dirk Ligter praat" (bl. 191). In die verse bevestig hy dié gedagte in eie woorde:

> en nou skuif ek oor na Stramboel se kam
> en dis bossiestroop skud en dis sif en dis sif
> ("Dirk Ligter III", bl. 497).

In die verse word Dirk Ligter self die kunstenaar wat, in die woorde van Hennie Aucamp "...met woorde en 'n lied sy omgewing ken, bepaal en besweer" (1987:30)

> Lui die klokke en kietel die snare
> maak musiek deur Namakwaland
> slaan ramkies en trosse kitare
> slaan die rooi blom se hart aan brand
> ek is die vlaktes se ligvoet-ghantang
> ek is die klipbok van berg en rant
> slaan ramkies en trosse kitare
> ("Dirk Ligter II", bl. 497).

Hier in die poësie is hy die musiekmaker, die digter wat 'n tekswêreld skep en só ontstaan die semiotiese ruimte waarna in die vorige afdeling verwys is. In dié ruimte word belangrike kodes wat in die Dirk Ligter-tekste geaktiveer is, geëggo.

Wát hierdie verse onder andere sou kon beteken, word transtekstueel in wisselwerking met die prosatekste duidelik: Pensverniel in "Oor Swartrug" is die eerste van die aantal harlekyne in die oeuvre van Boerneef wat eintlik veel meer be-teken as wat ander figure in die teks mag vermoed. 'n Swerfreël in Pensverniel se poësie is juis:

> Blommetjie soet van geur,
> Blommetjie gedink aan my
> Blommetjie van kust en keur (bl. 33).

Pensverniel is die eerste figuur wat spesifiek teken word van dié mens in hierdie oeuvre. Dit is dus beduidend dat Dirk Ligter, die gekleurde versetfiguur, juis transtekstueel vir Pensverniel, die eerste harlekyn, sal aanhaal. Pensverniel is in hierdie oeuvre die eerste sogenaamde gekleurde Boplaas-mens wat die politiekkode aktiveer en wat boonop spesifiek teken van *die* mens word.

Dirk, die versetfiguur, moes in die prosatekste sy verset onder die dekmantel van paternalistiese gedienstigheid bedryf. Hier, in die verse, is hy egter die triomferende opstandeling wat die figure, gebeure, tyd en ruimte van die prosawêreld ophef en 'n nuwe teksruimte skep. In dié ruimte is hy die baas. In die eerste poësie-teks sê hy nog: "ek soek staanplek vir my skerm" (bl. 495), maar in die tweede teks bevestig hy: "en dis ons vier se land" (bl. 497). In die gedig kan hy die ruimte só manipuleer dat geen "duisbase" die orde meer hoef te beheer nie. Boonop voorspel hy in die prosatekste, soos aangetoon, dat hy moontlik sal voorleef - ook as opstandeling. Dit is presies wat hier gebeur: Dirk Ligter leef voort in die tekswêreld van die poësie!

5. Slotsom

Die Dirk Ligter-tekste in transtekstuele samehang gedekodeer, be-teken dus véél méér as wat die Dirk Ligter-figuur in isolasie binne die afsonderlike teksteteken. Hierdie meerduidigheid van die Dirk Ligter-tekste as geheelkode gelees, is dan ook kenmerkend van die prosa van Boerneef.

6. Bibliografie

Aucamp, H. 1987. *Dagblad*. Pretoria: HAUM-Literêr Uitgewers.

Bal, Mieke (red.). 1979. *Mensen van papier*. Assen: Van Gorcum.

Barthes, R. 1975. *S/Z*. Londen: Jonathan Cape.

Boerneef. 1979. *Boerneef versamelde prosa*. Kaapstad: Tafelberg.

Chatman, S. 1978. *Story and discourse*. Ithaca: Cornell University Press.

Defoe, D. 1973. *Moll Flanders*. New York: W.W. Norton.

Eco, U. 1979. *The role of the reader: explorations in the semiotics of texts*. Bloomington: Indiana University Press.

Feral, J. 1978. Kristevian semiotics: towards a semanalysis. In: Bailey, R. *et al.* (reds.) *The sign: semiotics around the world*. Ann Arbor: Michigan Slavic Publications. pp. 271-279.

Genette, G. 1980. *Narrative discourse*. Oxford: Basil Blackwell.

Grass, G. 1962. *Die Blechtrommel*. Frankfurt: Fischer.

Hamon, P. 1977. Pour un statut sémiologique du personnage. In: Barthes, R. (e.a.) *Poëtique du récit*. Parys: Seuil. pp.115-180.

Ingarden, R. 1960. *Das literarische Kunstwerk*. Tübingen: Max Niemeyer.

Iser, W. 1972a. *Der implizite Leser. Kommunikationsformen des Romans von Bunyan bis Beckett*. München: W. Fink.

Iser, W. 1972b. The reading process: a phenomenological approach. *New literary history*. Charlottsville, Virginia. Vol.3(2) pp. 279-299.

Iser, W. 1980. Interaction between text and reader. In: Suleiman, S.R. & Crosman, I. (reds.): *The reader in the text*. New Jersey: Princeton University Press. pp. 106-119.

Kayser, W. 1951. *Das sprachliche Kunstwerk*. Bern: A Francke Verlag.

Kristeva, Julia. 1969. *Semiotiké: Recherches pour une sémanalyse*. Parys: Seuil.

Le Sage, A.R. 1826. *The adventures of Gil Blas of Santillane*. Smollett, I. (vert.). Londen: James Cunningham.

Scholtz, M. 1979. Slampampers en spoiings. In: Scholtz, M. (red.): *Boerneef versamelde prosa*. Kaapstad: Tafelberg. pp. 1-17.

Segers, R.I. 1978. Grondslagen van de receptie-estetika. In Segers, R.T. (red.): *Receptie-esthetika: grondslagen, theorie en toepassing.* (Amsterdam): Huis-aan-de-drie-grachten. pp.7-19.
Shukman, A. & O'Toole, L.M. (vert.) 1977. A contextual glossary of formalist terminology. *Russian Poetics in Translation* Vol. 4. Oxford: Holdan Books.
Van Gorp, H. 1978. *Inleiding tot de picareske verhaalkunst of de wederwaardigheden van een anti-genre.* Groningen: Wolters-Noordhoff.
Van Gorp, H. e.a. 1984. *Lexicon van literaire termen.* (Brussels): Wolter Leuven.
Van Heerden, E.R. 1987. *'n Resepsiegeskiedenis van raspejoratiewe in geselekteerde Afrikaanse prosatekste.* Johannesburg. (Ongepubliseerde M.A.-verhandeling. Universiteit van die Witwatersrand.)
Weinsheimer, J. 1979. Theory of character: Emma. *Poetics Today,* 1(1-2):185-211.